

4. Samo jedan manji broj tvorbi s ovim sufiksom (zapravo sa sufiksom *-ilo*) ima kao osnovu pridjev: *ludilo, bjesnilo, sljepilo, rumenilo, zelenilo, crvenilo* i ostale apstraktne imenice izvedene iz adjektiva za boje. I za ovu grupu teško je konstruirati apstraktni sintaktički ekvivalent, premda je značenje svih ovih tvorbi slično.

(Svršit će se.)

O S V R T I

HRVATSKI TEHNIČKI RJEČNIK

Vlatko Dabac: Tehnički rječnik, 1. dio: Njemačko-hrvatskosrpski XXXII + 1104 str., 2. dio: Hrvatskosrpsko-njemački, XXXIV + 1576 str., Tehnička knjiga, Zagreb, 1969. i 1970.

Ako bismo sudili po terminološkim rječnicima pojedinih struka, o hrvatskoj znanosti ne bismo dobili baš najljepšu sliku, ali ona je mnogo svjetlija nego što se na prvi pogled čini. Malo ima struka koje nisu počele skupljati terminološku građu, mnoge su u tome poslu već znatno napredovale, a neke imaju i vidljive uspjehe. Posebno se radujemo kad vidimo da je tehnika među prvima.

Odmah treba odati priznanje Tehničkoj knjizi što je bila spremna izdati takvo djelo u zaista reprezentativnoj opremi i tako u ovom ostvarenju ni njezina zasluga nije mala.

Dapčev dvojezični Tehnički rječnik zadovoljit će veliku potrebu u tehnici, znanstvenoj i primijenjenoj, jer dolazi kao vrano pomagalo i tehničkim fakultetima i tvornicama, a dobro će doći trgovini i stručnjacima najrazličitijih vrsta, od biciklista i automobilista do prevodilaca, zapravo svakome pripadniku hrvatskoga naroda koji za mnoge pojmove suvremenog života želi naći svoj izraz. Dobitak je dakle velik iako Dapčev TR nije pravi terminološki rječnik – tehnički

terminološki rječnik bit će drukčiji – ali u tu svrhu može dobro poslužiti i ovaj: njemački izrazi većinu naziva čine potpuno jasnim i jednoznačnim. Ipak, kako svi nazivi nisu baš jasni i kako svi ne znaju njemački jezik, potreba za hrvatskim tehničkim terminološkim rječnikom nije u potpunosti zadovoljena, ali sada se bar može bez veće muke izraditi. Dapčev Tehnički rječnik solidna mu je osnovica.

Rekoh: solidna osnovica. To je u prvom redu svojim opsegom: s oko 110 000 natuknica rječnik obuhvaća oko 80 000 naziva. Naime složeni su pojmovi unošeni dva puta, prvi put normalnim poretkom, *protočni kotao, lokomotivski kotao*, drugi put s imenicom na prvom mjestu, *kotao, protočni; kotao, lokomotivski*. Kad opseg rječnika nije ograničen, takav način ima očitu prednost jer imamo pregled svih dijelova složenih naziva. Da se u to uvjerimo, dovoljno je pogledati s. v. papir: *papir, azbestni, baritirani, barsunasti, bez sjaja, bezdrveni, biblijski, bijeljeni, broncirani, brusni...* Ukupno 138 naziva. Kakvo li bogatstvo! ♦

Svojom obuhvatnošću TR jednim dijelom i prelazi okvire tehničkih naziva pa u njemu nalazimo botaničke, zoološke, pravne, medicinske, čak i lingvističke nazive: *bor crni, obični, planinski, primorski, kačun, vrganj,*

golema strizibuba, golemi strunaš, vodencvijet, vodenkonjic, žaba, žabe, žablja jaja, žablji krak, filologija, odostražni rječnik, pozajmljena riječ, pozajmljenica, pravopis, etimološki, fonetski, pravopisna pogreška, pravopisni znak, prijeglas... Iako je teško utvrditi granice pojedinih struka, iako opseg TR očito nije bio ograničen, iako takvih termina nema mnogo, ipak za buduća izdanja valja razmisliti o čvršćim kriterijima, pogotovu kad dobijemo rječnike ostalih struka, lingvistike već imamo.

TR solidna je osnovica za hrvatski tehnički terminološki rječnik i svojom jezičnom stranom jer jezično bogatstvo nije postignuto gomilanjem kojekakvih sinonima, nego dobrim jezičnim izborom i hrvatski lingvist može sa zadovoljstvom istaći kako se TR odlično uključuje u matične tokove hrvatskoga književnog jezika pojačavši njegovu maticu novom, snažnom sastavnicom. To je toliko značajnije što je TR rađen u doba priličnih jezičnih smutnji, i teoretskih i praktičnih. Istina, ima i u njemu tragova naših nedavnih vrludanja, ali oni su neznatni prema nepokolebljivu praćenju osnovnoga toka hrvatskoga književnog jezika.

TR nije, s pravom, prihvatio unificiranu jugoslavensku nomenklaturu anorganske kemije pa nema *aktinium, aluminium, barijum...*, već ima normalno *aktinij, aluminij, barij...*, nema *kalcium-sulfid, natrium-sulfat, natrium-tiosulfat...*, već ima normalnije *kalcijev sulfid, natrijev sulfat, natrijev tiosulfat...*

Ni unificiranu pravopisnu terminologiju TR nije prihvatio u potpunosti. Prednost doduše ima *tačka*, npr. *izlazna tačka, neutralna tačka, nultačka*, svi termini s *točka* navedeni su s. v. *tačka*, ali je uz nju dodana i *točka* s napomenom »sve osim interpunkcijskog i pravopisnog znaka«, *tačan, tačkast* upućeni su na *točan, točkast*, a *tačnosti* i nema, nalazimo samo *točnost*, a sa *toč-* su i *točkalo, točkan, točkanje, točkati, točkica*.

U TR se strana imena i izvedenice od njih sa *-ov, -ev, -in* pišu samo izvorno: *Bourdounova cijev, Boyle-Mariottev zakon, Papinova lonac...* TR nije prihvatio ni lažno jedna-

čnije *rendgen*, nego ga upućuje na *rentgen*, a sa *rentg-* piše i sve izvedenice i složenice.

TR je solidan rječnik i zato što bez znatnijega kolebanja donosi samo hrvatsko rječničko blago. U njemu nema naziva kao što su *kiseonik, vodonik, hlor, hemija, aluminijum, apsorbovati, sekund, saradivati, tanjir, zemljotres, abažur, flaša, kozmos, univerzitet...* Ako je s kojih razloga i unesena koja takva riječ, upućena je na normalnu hrvatsku, npr. *ekser v. čavao, hartija v. papir, mašina v. stroj, talas v. val, voz v. vlak*. Samo katkad naidemo na koju riječ neobičnu u hrvatskom jeziku, kao što je npr. *docnja*.

U odnosu prema razgovornom jeziku u TR se vidi jedno od važnih obilježja hrvatskoga književnog jezika. Naime beogradski stručnjaci u svoje tehničke rječnike bez imalo kolebanja unose kao normalne srpske riječi *bogenlampá, cange, cvikla, ekventil, falc, holkel, lotre, rigla, trib...*¹ Hrvatskim je autorima takav postupak neprihvatljiv i oni idu drugim putem. U TR mjesto tih riječi nalazimo *lučnica, lučna lampa; kliješta; međuprostor, ispuna; kutni ventil; pregib, uvitak; užljebina, zaoblina, zaobljenost, oblina, naslon; ljestve; zapor, kračun, zasun; pogon, zagon...*

I u ostalome su težili da dadu hrvatsko rječničko blago pa u TR nalazimo *časnička blagovaonica, odvojetnik za patente, sveučilišna knjižnica, kolnica (remiza), dina je sipina*, uz rezime je *sažetak*, *sažetak* se nalazi i posebno s objašnjenjem »kratki sadržaj«, s. v. *ReiBverschluß* nalazi se samo *smičak* (konačno su napuštene sve nespretne zamjene i uzeta prava).

Sve to pokazuje da nedavna previranja nisu naše tehničare pokolebala ni u osnovnom, a većinom ni u pojedinostima. Tek tu i tamo platili su danak vremenu. Uz kolebanje *točka/tačka* to je i složenica *hrvatskosrpski* u nazivu rječnika koja očito nije upotrebljena

¹ Usp. Leksikon građevinarstva u izdanju »Građevinske knjige«, Beograd, 1962. i polemike o njoj u Telegramu 1.II, 12. IV i 3. V 1963.

na osobni zahtjev autora. To jasno izlazi iz predgovora, uvodnih napomena i nategnutoga *kroatoserbisch*, a dakako, ponajviše po rječničkom blagu.

Osim hrvatskoga izbora u onome što postoji, autor i suradnici su se trudili da nađu hrvatske izraze i za one pojmove za koje dosad nisu postojali ili bar u rječnicima nisu bili zabilježeni. U tome su uspjeli gotovo u potpunosti. Nisu naime posegnuli za neprihvatljivim kovanicama i polusloženicama, nego su rješenja tražili u izvedenicama i složenim nazivima, dakle načinima u sustavu našega književnog jezika. Velika tvorbena i stvaralačka snaga V. Dapca i njegovih suradnika obogatila je naš jezik stotinama novih riječi. Kojima sve pokazat će potanje istraživanje, a za primjer evo nekoliko kojih nema u priručnim rječnicima (ni u najnovijem dviju Matica): *odjeljivač, odmuljivač, odljivač, otplinjivač, dodjelnik, odmjernik, raspodjelnik, utičnik, oduljilo, oduzimalo, ograničavalo, podbijalo, odsjekalica, odvajalica, rešetalica, prilaznica, micaljka, tiskaljka, odmetak (škart), prigušilište, odmjera, sis, odmuljivati, odvijčati, otplinjivati, nadstrujni, podstrujni, kratkospojni, odmjerni, okidni...*

Samo katkada nisu iskorištene sve mogućnosti naše tvorbe, npr. za Sprachrohr TR ima samo *doglasna cijev* iako su u nas u tom značenju već upotrebljene i u rječnicima zabilježene riječi *doglasalo* i *doglasnik*; pridjev *dovodni* ima više veza, pa i *dovodni vod*, a riječi *dovodnik*, *dovodnica* ostale su za TR neiskorištene. Ali unatoč takvim primjerima treba istaknuti da je golem prinos što smo ga dobili Dapčevom tvorbenom i organizatorskom sposobnosti.

Tehnički rječnik nema izričitu normativnu namjenu. Autor s razumijevanjem prihvaća i ističe misao da se terminologija ne može propisivati, želi samo »da rječnik kao cjelina bude dobrovoljno prihvaćen od sredine u kojoj je nastao kao osnova i podstrek za daljnji intenzivniji rad no ovom do sada dosta zanemarenom području stručne literature.« To je pravi put koji vodi uspjehu. Propisana, unificirana terminologija uvijek je značila političku prisilu, sapinjanje znanstvene mi-

ali stvarajući time prema sebi odbojnost, to veću što je bila slabije izrađena. Ona koja iza sebe nema nikakve prisile radi se obično s većom pažnjom i odgovornošću i tako stječe bolje mogućnosti da bude općenito prihvaćena. A onoga tko je ne prihvaća sili da je nadmaši još boljom.

Dakako, nije u TR sve savršeno. Kao ni jedan rječnik tako ni on ne može biti bez prigovora, ali je veoma važno da se prigovori TR ne odnose na bitno, na osnovicu i osnovno usmjerenje, nego samo na neke pojedino-
sti, koje u idućim izdanjima treba usavršavati.

Ne treba se posebno zaustavljati na nepodudarnostima njemačko-hrvatskoga s hrvatsko-njemačkim dijelom, ali bi veoma korisno bilo da u budućnosti oba dijela budu potpuno podudarna, jer tvore jedinstveno djelo.

Malo ima tehničkih termina koje u TR nećemo naći, ali valja razmisliti o načinu na koji će se neprestano i sustavno popunjavati novima jer i ja kao nestručnjak u tehnici nalazim da nekih termina nema. Tako npr. u njemačko-hrvatskom dijelu nema *Bankeisen*, *Bohrwinde*, *Brennerzange*, *Göpelwerk*, *Grünspann*, *Gucker*, *Hobelbank*, *Reiber*, *Schraubenzwinge*. Nalazimo *Stecker* i *Steckdose*, *utikač* i *utičnicu*, ali *Schalter* i *prekidač* nemaju običnoga značenja niti uputnice kaže li se to kako drugačije. *Sir* je samo *mladi ili meki, bijeli*, ali nema *Küse*, ima *mješajica*, ali nema *mješaja*. Riječi za alat, oruđe ima mnogo, dovoljno je pogledati s. v. *dlijeto*, *kliješta*, *svrdlo*, ali ipak mnogih naziva nema, npr. s. v. *dlijeto* nema *klesarsko*, *plosnato*, *polukružno*, *rezbarsko*, *zupčasto*, *žljebato*, s. v. *svrdlo* nema *stolarsko*, *zmijasto*, *pružno*, *spiralno*², nazivi *Hobel*, *blanja* nemaju uza se drugih odrednica iako *blanja* ima raznovrsnih: *Glatthobel*, *Nuthobel*, *Putzhobel*, *Schropphobel* (*Schrupphobel*), *Vorhobel*...

² Ako se neko od njih krije pod kojim drugim nazivom, to samo pokazuje kako je važno izraditi pravi tehnički terminološki rječnik.

Jedan od lingvističkih nedostataka je u tome što pridjevi sa *-ioni* imaju znatnu prednost pred pridjevima sa *-ijski*. Od pridjeva dvadeset dviju imenica sa završetkom *-ija* koje sam provjeravao devet ima pridjeve samo sa *-ioni*: *akumulacioni, devijacioni, dilatacioni, migracioni, orijentacioni, pozicioni, reprodukcioni, repulzion, resorpcioni*, dva sa *-ski*: *dezinfekcijiski i rekreacijski*, a jedanaest s oba: *indukcijski-indukcioni, instalacijski-instalacioni, izolacijski-izolacioni, komutacijski-komutacioni, konstrukcijski-konstrukcion, korekcijski-korekcioni, korelacijski-korelacioni, oksidacijski-oksidacioni, redukcijiski-redukcion, regulacijski-regulacioni, rotacijski-rotacioni*, ali prednost u tim parovima obično imaju pridjevi sa *-ioni*, iako bi svagdje prednost trebali imati pridjevi sa *-ski*. Naime, *-ioni* je jedini strani sufiks bez pravoga mjesta u tvorbi. Dolazi na iste osnove i u istom značenju kao i *-ski*, ali *-ioni* s izrazitom ograničenošću (ograničen je uglavnom na osnove latinskih imenica tipa *-ia, -ionis*). To dvojestvo čini da je hrvatski tvorbeni sustav u toj pojedinosti neustaljen, a kako se sufiksom *-ioni* i ne može ustaliti, ne preostaje nam drugo nego da u tim tvorbama izrazitu prednost dademo sufiksu *-ski*. Zanimljivo je istaknuti da su u TR katkad jedne imenice uz pridjeve na *-ioni*, a druge uz pridjeve na *-ski* od iste osnovne imenice, ali primjeri pokazuju da se ne može naći pravilo za tu raspodjelu i da je to razlog više da se taj postupak promijeni.

Po tvorbenom sustavu našega jezika od imenica za neživo pridjevi se normalno ne tvore sufiksima *-ov, -ev, -in*³, ali su u kemijskoj terminologiji od nekih elemenata česti pridjevi s tim sufiksima. No kako to nije općenito prihvaćeno, kako se i mnogi kemičari zalažu da se sufiksi *-ov, -ev, -in* potisnu iz tih tvorbi, i TR treba to uzeti u obzir. Nesumnjivo je bolje *aluminijiski, arsenski, barijski, galijski, kadmijiski, kalcijski, manganski, natrijski, selenski, titanski, borni, dušični, kositreni, kromni* nego izvedenice sa *-ov, -ev* od

³ Nazivi za biljke u toj tvorbi imaju posebno mjesto.

istih osnova. Sufiksi *-ov, -ev, -in* mogli bi se upotrebiti samo ako je to iz terminoloških razloga prijeko potrebno zbog kakve razlike ili ako nema drugoga izbora, *živin* npr.

U TR se zapaža izrazita težnja da se sufiksom *-lo* tvore izvedenice kao oznake stvari, a sufiksom *-ač* kao oznake muških osoba. U načelu to je nastojanje dobro ne samo zbog terminoloških razloga nego i zbog općejezičnih, samo valja paziti da se u tome nastojanju ne pretjera jer su u općem jeziku izvedenice sa *-ač* kao oznake stvari tako normalne da se ne mogu izbjeći ni u tehničkom nazivlju, pa ih nije mogao ni TR. S druge strane i izvedenice sa *-lo* označuju osobe jer nema ni jednoga sufiksa u našem jeziku koji bi označivao samo predmete. Zato bi neka rješenja s *-lo* valjalo ponovno razmotriti. Za *Durchschlag* se može još nametnuti *probijalo, probojac*, jer *probijač* nije ušao u široku upotrebu, ali već manje izgleda ima mogućnosti ima *odvijalo* uz *izvijlač* (za *Schraubenzieher*), pogotovu kad se *odvijlač* znatno proširio. No možda još nije kasno, ali mislim da je danas kasno za *Staubsauger* predlagati *usisavalo prašine, čistilo prašine, električno sisalo prašine*. Riječi se mogu upotrijebiti, ali ne više za *usisač*.

Zanimljivo je razmotriti u TR raspodjelu riječi *lampa-svjetiljka, pritisak-tlak*, ali katkada u takvim parovima kriteriji po kojima su veze odabirane nisu baš jasni, npr. *sistem-sustav, kolni-kolski* (po sustavnoj tvorbi *kolni* bi imao prednost!) i dr.

Ima dakako i sitnijih napomena, npr. prema uobičajenu preuzimanju grčkoga međusamoglasničkoga *s* i pravilima i pravopisu treba *dazimetar*, a ne *dasimetar*, uz *mjesiv* ne treba *mješiv*, kod glagola *sipati* značenje *gießen* može se brisati jer je to pokrajinski, književno je *lijevati* kako je i zabilježeno kod *lijevati* i dr., ali njih će otkriti upotreba i nije ih potrebno ovdje navoditi.

Kao što rekoh, spomenuo sam neke nedostatke samo zbog usavršavanja Tehničkog rječnika u idućim izdanjima, a nipošto zato da umanjim njegovu vrijednost jer – osnovnu misao valja ponoviti – dobili smo veliko djelo i ono će vidljivo sudjelovati u napretku

naše znanstvene i praktične tehnike, a preko njih i u našem svakidašnjem životu. Siguran sam da će budućnost potvrditi ovaj moj sud.

Stjepan Babić

DOBRONAMJERNIMA ZA RAZMIŠLJANJE

Preporod

U naše dane hrvatski književni jezik doživljava svoj preporod. Očituje se to na svim područjima njegova života, a među ostalim i u buđenju starijih, većinom silom potisnutih riječi: *odvjetnik, glazba, skladatelj, tisuća*... Bude se zapretane riječi i postaju mlade, svježje, poletne, kao i u trenutku svoga postanka. Znak je to novoga života hrvatskoga književnog jezika, znak je da se zalutali, umrtvljeni rukavci vraćaju svojoj vječno živoj, i životvornoj matici, znak je da se Hrvati vraćaju izvoristima svoga izraza i svoje kulture. Ni najvjerniji nisu vjerovali da se u tako kratko vrijeme može postići tako mnogo.

Nerazumijevanje

Neki, katkad i lingvistički naobraženi ne shvaćaju to. Optužuju nas kao da radimo što nečasno. Ugledni naš tjednik prenio je iz NIN-a bez komentara ove riječi Mirka Čanadanovića:

»Verujem da trebljenje nekih reči u sredstvima javnih komunikacija, u školama itd, a vaskrsavanjem drugih, manje-više umrlih, može da se isforsira do izvesne mere međusobno udaljavanje (jezičnih) varijanata. Čini mi se da oni koji insistiraju na razlikama – računaju s tim. Ne izgleda mi mudro forsirati razlike koje praktično ništa ne znače za nacionalnu individualnost, a ne daju nikakvu novu šansu na terenu kulture jednog naroda. Proterivanje dubleta samo sužava izražajne mogućnosti jezika. Nevolja je u tome što je 'grbav posao' uveravati nekoga u takve činjenice.«

(VUS, 16. prosinca 1970, str. 9.)

Razumijevanje

Ali u istom broju Vusa, tri stranice dalje, kao posredan komentar, otisnute su ove riječi Krste Crvenkovskog, pripadnika naroda koji je na svojim leđima osjetio ista nametanja, ista presezanja kao i hrvatski:

»Zapravo je borba određenih slavenskih naroda na ovome prostoru – makedonskoga, hrvatskoga, slovenskoga, u čitavom poratnom razdoblju i u težnji da se konstituiraju kao suvremena nacija – bila borba za isticanje razlike, a ne sličnosti. Kad bi se podali tendencijama sličnosti, bili bi asimilirani i jedan i drugi i treći narod. Mislim da je to karakteristično i za mnoge druge slavenske narode. Ono što je omogućilo da se iz slavenske mase formiraju nacije, upravo je ta različitost koja nije izmišljena, i nije umjetno stvorena, nego je rezultat povijesnoga trajanja. I danas nacije nisu isto što i narodi srednjega vijeka, kad su npr. germanske ili slavenske mase bile amorfne.

Da se poslužim primjerom Makedonije. Revolucionarna borba makedonskoga naroda, njegova borba za kulturni preporod, čitava povijest posljednjih 100–150 godina, borba je za isticanje razlika sa slavenskim susjedima: s Bugarima i sa Srbima. Da nije bio sposoban u vlastitome nacionalnom organizmu razviti otpor tendencijama hipertrofiranja sličnosti, ne bi mogao ni da se održi kao narod a još manje da se konstituirao kao nacija. Jer, ono što je omogućilo konstituiranje nacija, različitih bez obzira na isto slavensko porijeklo, baš je ta različitost, koju nijedan političar nije umjetno stvarao. A drugi su težili da umjetno pokažu i upravo istaknu samo sličnosti kulture, povijesti, jezika itd. I u koliko budu moćnije tendencije nametanja sličnosti, utoliko će više biti reakcije da se istaknu različitosti. Tako je uvijek bilo.

... Prema tome, mislim kako je krajnji čas da raskinemo s takozvanim integralnim jugoslavenstvom, bez obzira na to bilo ono dobronamjerno ili nedobronamjerno.«

Dobronamjernima dovoljno za razmišljanje, i za valjan zaključak.

Stjepan Babić